

Η θέση της γυναίκας στην μουσική του Βυζαντίου

[Πολιτισμός](#) / [Βυζαντινή Μουσική](#)

[Χρήστος Ψωμιάδης, Μουσικός](#)

Μέχρι και πριν λίγα χρόνια επικρατούσε η άποψη πως ο ρόλος της γυναίκας στον Βυζαντινό κόσμο ήταν τελείως αφανής, αλλά και όταν ακόμα αυτός ήταν εμφανής στις γυναίκες της υψηλής αριστοκρατίας κυρίως, είχε να κάνει με γυναίκες φόνισσες, πόρνες, μεγαλομανείς, διεφθαρμένες, δηλητηριάστριες, στριμένες, φιλόδοξές σε βαθμό εγκληματία κ.α. Τα τελευταία όμως χρόνια η αντικειμενική έρευνα (που ας σημειωθεί εδώ πως γίνεται εκ μέρους των Δυτικών ερευνητών κυρίως) έχει αποδείξει πως αυτές οι εκ προκαταλήψεως απόψεις δεν ευσταθούν για την γυναίκα του Βυζαντινού κόσμου, αλλά γίνεται μία σύγχυση σε σχέση με την θέση της γυναίκας στον Δυτικό κόσμο του τότε Μεσαίωνα!

Σήμερα είναι γνωστό πλέον ότι οι γυναίκες στο Βυζάντιο κατείχαν μία θέση πολύ ξεχωριστή, πολυσήμαντη και αξιοσημείωτη, όχι μόνο στον οικογενειακό, φιλανθρωπικό, νοσηλευτικό και επαγγελματικό τομέα όπως θα περίμενε κανείς, αλλά και στον κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, πολιτισμικό, μουσικό ακόμα και στον στρατιωτικό τομέα (περίπτωση Άννας Αναχουτλούς της Τραπεζούντιας η οποία ηγήθηκε σ[ε μάχη στον Πόντο στα 1341), κάτι που για την εποχή εκείνη θα

ήταν απίθανο για μία γυναίκα της Δύσης! Επίσης πολλές γυναίκες έφτασαν σε τέτοιο βαθμό μόρφωσης, ώστε καθιερώθηκαν στο στερέωμα με την ευφυΐα και την ευρυμάθειά τους!

Στην εποχή του Βυζαντίου δεν ήταν τόσο ανήκουστο να υπάρχουν γυναίκες συνθέτες στην κοσμική μουσική του Βυζαντίου, η ακόμα και στην Ψαλτική τέχνη όπως είναι σήμερα. Φυσικά η ύπαρξη ανδρών συνθετών υπερτερεί αισθητά, χωρίς όμως να αποκλείεται και η παρουσία των γυναικών, παρόλο που στην πρώτη εκκλησία η απαγόρευση των γυναικών στην λατρεία απαγορεύεται από τον Απόστολο των Εθνών Παύλο στην προς Κορινθίους Α΄ επιστολή.

Έτσι λοιπόν ήδη από τους πρώτους αιώνες (2ο αι.) μαρτυρείται η συμμετοχή γυναικών στην λατρεία της Εκκλησίας ως διακόνισσες να ψάλλουν διαφόρους ύμνους, πράγμα το οποίο φανερώνει ότι η υπαγόρευση του Αποστόλου Παύλου δεν εφαρμόστηκε στην πρακτική της Εκκλησίας.

Ο εντοπισμός γυναικών μελουργών στην Ψαλτική Τέχνη σήμερα είναι αρκετά δύσκολος, κι αυτό επειδή οι συνθέτες μέχρι και τον 12ο αιώνα ήσαν σχεδόν ανώνυμοι, η ίδια δυσκολία επίσης αλλά σε μεγαλύτερο βαθμό αφορά και την κοσμική μουσική, διότι εκεί ήσαν σχεδόν πάντοτε ανώνυμοι όλοι οι συνθέτες. Πάντως γυναίκες όπως η περίπτωση της πολυμορφωμένης Άννας Κομνηνής (11ος - 12ος αι.) δεν μας αφήνει και πολλά περιθώρια για τον αποκλεισμό της από την μουσική, μιάς και η ευρυμάθεια της «θλιμμένης» αυτής πριγκίπισσας εντυπωσίαζε ήδη από την εποχή της τους μεγάλους άνδρες του πνεύματος. Αν κάποτε έρθουν στο φως περισσότερα στοιχεία θα μπορούν να επιβεβαιώσουν αυτές τις εικασίες

όχι μόνον για την Άννα Κομνηνή, αλλά και για άλλες επίσης γυναίκες της ίδιας κλάσεως όπως π.χ. Ζωή Καρβουνοψίνα (10ος αι.), Ευδοκία Μακρεμβολίτισσα (11ος αι.), Άννα Δαλασηνή (11ος -12ος αι.), Ειρήνη Δούκαινα (11ος -12ος αι.), Θεοδώρα Ραούλενα (14ος αι.) κ.α.

Σήμερα μπορούμε να γνωρίζουμε κάποια ελάχιστα ονόματα όσον αφορά την ψαλτική τέχνη χάρις στην υπερχιλιόχρονη χειρόγραφη παράδοση, με απαρχή τον 9ο αιώνα όπου συναντούμε το όνομα κάποιας μοναχής Μάρθας η οποία ήταν η μητέρα του Αγίου Συμεών του Στυλίτη και ήταν ηγουμένη σε μοναστήρι του Άργους. Τον ίδιο αιώνα επίσης ζει και μία άλλη μοναχή η Θεοδοσία, η οποία και αυτή ήταν μοναχή σε κάποιο από τα περικαλλή μοναστήρια της Κωνσταντινουπόλεως. Ύμνοι επίσης σώζονται και από κάποια άλλη γυναίκα με το όνομα Θέκλα χωρίς ωστόσο να σώζονται περισσότερα στοιχεία παρά μόνο το ότι ήταν μοναχή κι αυτή.

Αναμφισβήτητα όμως ο 9ος αιώνας επισκιάζεται από την παρουσία της σημαντικότερης ίσως γυναίκας μελουργού της λεγομένης Κασσίας, της οποίας ο βίος έχει επισκιαστεί ακόμα και με παραμυθολογήματα ανάλογα με εκείνα του επίσης βυζαντινού μελουργού Ιωάννη Παπαδόπουλου του Κουκουζέλη και Μαίστορος (μάλλον 12ος αι.). Δεν θα αναφερθούμε εδώ για αυτά τα παραμυθολογήματα απλά μόνο όσα η μουσικολογική έρευνα έχει αποδεχθεί. Η μελουργός Κασσία λοιπόν γεννημένη στα 810 περίπου με σπουδαία για την εποχή της μόρφωση ήταν συνθέτης μουσικής και στίχων όχι μόνο εκκλησιαστικών αλλά και κοσμικών. Είχε ενεργό ρόλο στην υπεράσπιση των εικόνων, ένα θέμα το οποίο είχε απασχολήσει και πολλούς άλλους λογίους της εποχής της. Είναι γνωστή επίσης η υποψηφιότητά της για σύζυγος του αυτοκράτορα Θεοφίλου και η φοβερά έξυπνη απάντησή της, την οποία ακολούθησε ο θυμός του αυτοκράτορα και ο αποκλεισμός της από το στέμμα. Η Κασσία έγινε μοναχή σε μοναστήρι της Βασιλεύουσας και κατά πάσα πιθανότητα το όνομα με το οποίο μας έμεινε γνωστή είναι το μοναχικό της και όχι το κοσμικό της. Σώζονται περίπου 45 έργα της, καθώς επίσης και μελοποιήσεις διαφόρων υμνογράφων και οι συνθέσεις της κοσμούν κάθε βυζαντινό στιχηράρι.

Με την εμφάνιση της λεγομένης «αναγέννησης των Παλαιολόγων» τον 13ο αιώνα, μας παραδίδεται σε κώδικα της Μονής Μεγίστης Λαύρας του Άθω το όνομα κάποιας Κουβουκλισήνας η οποία μάλιστα αναφέρεται και ως «Δομestικήνα», δηλαδή επικεφαλής ψαλτικού χορού μοναδικού φαινόμενου για τα παγκόσμια χρονικά! Όπως μάλιστα αναφέρει και η μουσικολόγος Diana-Helen Touliatos «αυτή η αναγνώρισή της στο χειρόγραφο και μάλιστα από γραφέα ανδρικής μονής, αποδεικνύει το μέγεθος του μουσικού της ταλέντου»!

Ο λαμπρός 14ος αιώνας της «αναγέννησης των Παλαιολόγων» έχει να επιδείξει την παρουσία της κόρης του περιφήμου «Λαμπαδαρίου του ευαγούς βασιλικού κλήρου» Ιωάννη Κλαδά (1400), της οποίας σύνθεση υπάρχει στον κώδικα της Εθνικής βιβλιοθήκης Ελλάδος με αριθμό 2406 του έτους 1453. Εκεί εκτός από συνθέτης μαρτυρείται και ως ψάλτης, χωρίς ωστόσο να σώζεται το όνομά της λόγω της επισκίασής της από το όνομα του πατέρα της, ο οποίος ήταν ένας από τους σημαντικότερους συνθέτες της Ψαλτικής τέχνης.

Στα τελευταία έτη της αυτοκρατορίας γνωρίζουμε την ύπαρξη μιάς ακόμα γυναίκας της οποίας το όνομα μας διασώζεται απλώς ως «Παλαιολογίνα», η οποία σύμφωνα με τις υπάρχουσες ενδείξεις ήταν πολύ υψηλής μορφώσεως και αριστοκρατικής γενιάς, προερχόμενη από την οικογένεια των Παλαιολόγων που βασίλευσε από το 1256 ως τα 1453 και έγινε μοναχή προς τα τέλη της ζωής της σε κάποιο μοναστήρι της Κωνσταντινουπόλεως, όπως άλλωστε ήταν συνήθεια για πολλούς λογίους του Βυζαντίου.

Η Ψαλτική τέχνη ως μέσο επικοινωνίας με τον δημιουργό έχει συμπληρώσει ήδη 10 και πλέον αιώνες ιστορικής παρουσίας και αναφοράς. Από τον 9ο αιώνα που εμφανίζεται το πρώτο μουσικό χειρόγραφο (μέχρι στιγμής τουλάχιστον), μας διασώζεται μία πληθώρα ονομάτων μελοποιών - υμνογράφων οι οποίοι υπηρέτησαν την μουσική της Ορθόδοξου λατρείας και αφιέρωσαν την ζωή τους για αυτήν. Σ' αυτήν την πληθώρα των ονομάτων αυτών όπως καταδείχθηκε ήταν εμφανής και η παρουσία γυναικών και αυτό αποδεικνύει την θέση γενικότερα της γυναίκας στον Βυζαντινό κόσμο, ένα γεγονός το οποίο είτε δεν είναι γνωστό σήμερα, είτε δεν προβάλλεται σωστά και με αντικειμενικό τρόπο. Κλείνοντας παραθέτω ένα ποίημα του λογίου Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου (14ος αι.) στιχουργημένο κατά το πρότυπο των δέκα ρητόρων της αρχαιότητας, στο οποίο ανάμεσα στα ονόματα των μεγάλων συνθετών του Βυζαντίου σημαντική θέση κατέχει και το όνομα της γυναίκας Κασσίας.

«Οί τά μέλει πλέξαντες ὕμνων ἐνθέων
ἢ λύρα τοῦ πνεύματος Κοσμᾶς ὁ Ξένος,
Ὅρφεύς νεαρός ἢ Δαμασκόθεν Χάρις,
καί Θεόδωρος, Ἰωσήφ οἱ Στουδίται,
ὄργανα τά κράτιστα τῆς μουσουργίας,
ξένη τε Σειρήν Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος,
μέλος παναρμόνιον Ἄνδρέας ἐκρότεις,
καί Θεοφάνης, ἢ μελιχρά κινύρα,
Γεώργιος, Λέων τε, Μᾶρκος, Κασσία».

<https://bit.ly/2UZI049>